

מצודת יואב

שלוש תחנות משטרה זכו לתהילת עולם - משטרת נבי יושע, משטרת לטרון והמשטרה המפחידה – "המפלצת על הגבעה" – היא מצודת יואב. במאמר זה נרחיב אודות מצודת משטרה זו אשר היוותה השראה למקאמה פרי עטו של חיים חפר ולשיר של נתן אלתרמן.

תחילת הדרך

מצודת יואב הוקמה בתחילת שנת 1940 כחלק ממצודות "טגארט" שהוקמו בתקופת המנדט על ידי הבריטים. מצודות אלו נבנו בנקודות אסטרטגיות לאורך הדרכים העיקריות, וזאת לשם שמירת החוק והביטחון המקומי שהתערער בעקבות פריצת המרד הערבי הגדול בארץ ישראל. את ההחלטה יזם מומחה בריטי לענייני טרור – צ'ארלס טגארט – ועל שמו קרויות המצודות המפוזרות ברחבי הארץ (אודות משטרות אלו ניתן לקרוא בהרחבה במאמר העוסק [בהרי גופנה](#)).

בעת הקמתה לא נקראה "מצודת יואב" בשם זה. שמה המקורי היה "משטרת עיראק סווידאן", וזאת על שמו של היישוב הערבי הסמוך למקום. יצחק שדה היה זה שהעניק לה את השם "המפלצת על הגבעה". אבא קובנר הוא שטבע את השם "מגדל יואב" על שם מפקד אזור נגבה שנהרג בקרבות על המצודה – יצחק דובנו. דובנו, שכינויו המחתרתי היה "יואב", היה לוחם פלמ"ח בדרגת סגן אלוף (אז דרגה אחת מתחת לדרגת אלוף), ושימש קצין ההדרכה הראשי של הפלמ"ח.

מיקום אסטרטגי

המבנה המרשים הוקם על גבעה החולשת על סביבתה - הציר המרכזי בין אל-מג'דל (כיום העיר אשקלון) לבין ג'וברין (כיום בית גוברין) ועל הדרך העולה לירושלים. מיקומה אפשר גם התקפה וגם תצפית על היישובים הרבים שהיו פזורים לרגליה. עקב כך גררה המצודה ניסיונות כיבוש חוזרים ונשנים של כוחותינו, על מנת להשיג שליטה חזקה בגזרה.

המצודה עוברת לידי האויב

השוטרים הבריטים, אשר בנו את המצודה בתחילת שנת 1940, החזיקו בה עד לימיו האחרונים של המנדט הבריטי בארץ ישראל. המצודה הייתה האתר האחרון שננטש על ידם מתוך כלל המצודות ותחנות המשטרה הפזורות ברחבי הארץ. על פי תכנית החלוקה, ישבה המצודה בשטח השייך לערבים, אך האדמות שעליה נבנתה היו למעשה בבעלות יהודית. בתאריך ה-13 לחודש מאי בשנת 1948 מסרו הבריטים את מפתחות המצודה לידי הערבים ועזבו את המקום. מקבלי המפתחות הערביים היו כוחות לוחמים (האחים המוסלמים), אשר חלקם היו מקומיים וחלקם השני לוחמים מצריים שהגיעו לאזור. כוחות אלו החזיקו במצודה עד להגעת כוח התגבורת של הפולש המצרי. בעת

ניסיונות החדירה של הכוח המצרי לארץ ישראל, השתמשו המצרים במצודה כנקודת תקיפה ושליטה אסטרטגית על יישובי הסביבה ועל דרכי הגישה למרכז הארץ. מיקומה של המצודה היווה איום חריף על היישובים הצעירים שהיו פרושים מסביבה, כאשר היישוב העיקרי שסבל מהתקפות חוזרות ונשנות היה נגבה, אשר היה בטווח הירי הארטילרי מהמצודה.

שמונה ניסיונות והמצודה בידינו !

מיקומה הגבוה של המצודה גרם לתסכול רב בקרב התושבים הסמוכים לה ובין הלוחמים אשר ניסו להשיג שליטה ביטחונית בגזרה. המצודה גררה ניסיונות השתלטות רבים ועקובים מדם של לוחמינו, לטובת הגנת הארץ והיישוב. שמונה ניסיונות תקיפה רשמיים בוצעו כנגד המצודה, בנוסף לניסיון כיבוש על ידי לוחמי חטיבת גבעתי.

ניסיון ראשון ב-14/05/1948, בעוד המצודה נשלטת בידי כוחות ערבים מקומיים וכוח קטן של לוחמים מצריים, מגיחים כוחות ראשונים של לוחמי גבעתי. הלוחמים הגיעו למקום בציפייה למצוא את המצודה נטושה, אולם נתקלו בהתנגדות עזה מצד יושבי המצודה, ונאלצו לסגת מהמקום.

ניסיון שני התרחש בליל ה-18 במאי. לוחמי גבעתי הגיחו מן האפילה לאזור המצודה, שם ניסו בפעם השנייה להשיג שליטה במצודה, אך הפעולה נכשלה כבר בתחילת דרכה לאור ליקויים רבים בתכנון וזיהוי הזירה אותה היו אמורים לתקוף. בין הגורמים העיקריים לכישלון התקיפה הייתה ההחלטה להעמיד לוחמים רבים לטובת אבטחת צירי הגישה, ושליחת מעט מאוד לוחמים לתקיפת וכיבוש המצודה עצמה. בנוסף, בעת שהגיעו הלוחמים לשטח המצודה, הם הפעילו מוקשי תאורה רבים אשר גרמו לאויב לזהות את המתקפה עוד בטרם הגיעו לדפנות המצודה. עקב כך הוחלט לאחר זמן קצר לסגת.

ניסיון שלישי: בליל ה-21 במאי הגיעו הכוחות בצוותים מתוגברים, וקרבות עזים התחוללו במהלך הלילה. עם אור ראשון התגלתה התמונה במלואה – לפחות 40 פצועים ושלושה הרוגים בקרב הכוחות הישראליים. שוב נתקבלה ההחלטה לסגת. בתגובה החליטו המצרים לנקום בקיבוץ נגבה, והפציצו אותו מהאוויר. **באותו יום מפקד נגבה, יצחק דובנו המכונה "יואב", חוטף פגיעה ישירה ומת בתעלה.**

ניסיון רביעי: ב-10/6 חטיבת הנגב של הפלמ"ח מגיעה למצודה, פורצת את הגדרות ומגיעה אל מבנה המשטרה. תוך קרבות עזים, ועם עלות השחר, נכנסים הכוחות למשטרה. בקרב שני הצדדים נספרו הרוגים רבים, והכוחות הישראליים שנתרו ללא תחמושת החליטו לסגת לאחור. גם המצרים מצידם, אשר לא היו מודעים לנסיגת הכוחות הישראליים, מחליטים לסגת מן המצודה. הם אינם מודעים לכך שהמבנה ריק מאדם, מדווחים לחיל האוויר המצרי כי המשטרה בידי היהודים, וזה מפציץ אווירית את המצודה. מאחר ואיש כבר לא היה בה, לא היו נפגעים בהפצצה זו.

ניסיון חמישי: בליל ה-9/8 ביולי יצא לפועל מבצע דו-חטיבתי שקיבל את השם "אנ-פאר" – קיצור של "אנטי-פארוק" (מלך מצרים באותה התקופה). גבעתי ותתקוף את הכפרים בית-עפה ועיראק סוואידן (מצפון לדרום), בעוד שפלמ"ח-נגב תהיה אחראית על מבנה המשטרה (מדרום לצפון). גבעתי ביצעה את שהוטל עליה – כבשה ולאחר מכן יצאה מהכפרים בהם לא נועדה לשבת מלכתחילה. חטיבת פלמ"ח-נגב שלחה למלאכת הכיבוש פלוגה מתוגברת מגדוד באר שבע. ההתקפה החלה באיחור רב. כוח הפריצה הראשון הצליח להתגבר על 4 גדרות אולם עם עלות השחר נתקל בחמישית, עליה המודיעין לא ידע, והכוחות נאלצו לסגת.

על ניסיון זה כתב **אלתרמן כתב שיר:** "והחושך פתאום ימחה ובאין קפל / וגב למחסה, אור מקפיא ומדביר / יערטל את חצר המצודה המותקפת / ואת צחור השבילים ואבני הגיר / ואת פני הזונקים למלאכתם בצוות / ועטים בכפיפה וצעקה אל קיר, - / כי באש מחליפה כברת ארץ נושבת / בעלים, עת סובב גלגל זמן על ציר". נתן אלתרמן (1957), עיר היונה, ע' 167.

הסתיימו קרבות עשרת הימים הפוגה השנייה יצאה לדרכה. והמשטרה? עדיין קוץ בישבנו אם לא למעלה מכך.

ניסיון שישי נערך ב-19/10. ב-15 לחודש אוקטובר החל "מבצע יואב", בו פעלו לוחמי צה"ל לפריצת הדרך לנגב. בליל ה-19 לאוקטובר הוחלט שוב לנסות ולכבוש את המצודה. כוחות חטיבת גבעתי הגיעו למרגלות המצודה, הצליחו לפרוץ שתי גדרות תיל, אך בגדר השלישית נתקלו באש אויב עזה אשר גרמה להם לסגת לאחור.

ביום העצמאות הראשון קיבל בן-ציון ליטנר, שהשתתף באותה התקפה, את אות הגבורה. כך נכתב: "ביום ה-19 באוקטובר 1948, בהתקפה על משטרת עיראק-אל-סואידן, עלה בידי חוליות הפורצים והחבלנים שלנו להתקרב עד למרחק של 50 מטר, דרומית מבניין המשטרה. על אף האש הקטלנית של האויב הצליחו חבלנינו להבקיע שתיים מחמש הגדרות שהקיפו את הבניין. כל התקדמות נוספת הייתה לאל, בגלל האש החזקה, שהאויב המטיר מבונקר. מפקד המחלקה הפורצת הטיל על חוליה בפיקודו של טר"ש בן-ציון ליטנר לחסל את הבונקר ברימונים, אך החוליה נשארה מרותקת לקרקע בגלל האש הבלתי פוסקת מהבונקר. בלי פקודה לכך הסתער טר"ש בן-ציון ליטנר בקריאות עידוד על הבונקר וברימונו שיתק אותו לגמרי. בהסתערות זו נפצע קשה". חלקנו אולי זוכר את בן ציון כסדרן בהיכל התרבות שהתפרסם כאשר הפריע בצעקות ומנע מהתזמורת הפילהרמונית הישראלית לנגן קטע של ריכרד וגנר.

ניסיון שביעי אירע ב-21/10/1948. יומיים בלבד לאחר הניסיון הכושל לכבוש את מצודת משטרת עיראק סווידאן מידי המצרים, הגיעה חטיבת לוחמי גבעתי בסיוע גדוד נוסף של החטיבה, ויחדיו עלו לתקיפה מול המצודה. הגדוד הנוסף היה מאובזר בכלי לחימה רבים שכללו להביורים ומשוריינים. כשהגיעו למקום והחלו בתקיפה הצליחו לחדור למקומות חדשים בקרבת המצודה, אך בעקבות חוסר תיאום משווע בין הגדודים השונים נעצרה הפריצה בתחילת דרכה. נהג משוריין של הגדוד הנוסף הצליח על דעת עצמו להגיע עד למרחק של כ-30 מטרים עם המשוריין שהיה עמוס לעיפה בחומרי נפץ ושם לפוצץ אותו באמצעות שעון עצר. הפעולה הייחודית שביצע נהג המשוריין, יוסף עדוי, גרמה לפריצת הגדרות, הכוחות התוקפים הצליחו לחדור את הגדרות ואף להגיע לקיר המערבי של המצודה אך משום שהאור הראשון החל לעלות, החליטו לסגת ולא לבצע חדירה למקום.

הניסיון המוצלח התרחש ב-9 לחודש נובמבר, עת הגיעה לגזרה חטיבה 8, אשר עליה פיקד יצחק שדה. לשם שינוי הוחלט לבצע את התקיפה באור יום – בשעות הבוקר בוצעה תקיפה ארטילרית על המצודה, ובשעות הצהריים החלו בחדירה לשטח הגבעה באמצעות משוריינים. התקיפה בוצעה ממספר כיוונים שונים, דבר שגרם לפריסת כוחות האויב השוכנים במצודה. עקב כך לא עלה בידם לשמור היטב על המצודה, וכוחות הלחימה של החטיבה הצליחו לפרוץ פתח בתחתית המצודה ולחדור אליה. יושבי המצודה שהבחינו בחדירה החליטו להיכנע לכוחות הלוחמים. **משטרת עיראק סווידאן בידינו!** בתקיפה זו לא נפגע איש.

3 חטיבות פעלו כאן - גבעתי, הנגב וחטיבה 8.

מקאמה פרי עטו של חיים חפר עם חנוכת "בית גבעתי" במצודת זאב:

"לך בין האבנים האלה לאט. אסוף את המראות אל תוכך * הם המולדת והם הפנים והם השם הפרטי ושמות המשפחה והם כל אלה שנתנו לך את אלה, שתנו לך את הנחלה, אך לא יתנו לך את המנוחה. כי המראות השותקים האלה עוד מכים ברחמים ובחימה * כמו הדי קרבות, כמו תופי מלחמה.

חשוב "גבעתי". חשוב אותנו. חשוב תש"ח * חשוב על נערי החי"ש התל-אביביים - בנו של סוחר, בנו של פקיד, שוליה במוסך * אחד שברח מן הגימנסיה, כי אל הקרב הוא ברח * אחר שליח-על-אופניים, שאת עצמו למלחמה שלח * והם נערי גוש-דן, נערי נס-ציונה, רישון, רחובות * אלה, שכבר בחודשי דצמבר, ינואר, פברואר של תש"ח, היו ותיקי קרבות * חשוב על אלה שהלכו לחזית, אל המוות, אל יום הדין * בחולצה דקה, בנעליים חצאיות, במכנסי גברדין * ובתוך שבירותם זאת ונשקם הדל

ותחמושתם האוזלת * הם נושאים בתוך גופם את המופת הקשה כבזלת - * - וצבאות המצרים קרבים וצבאות המצרים בשער * והעם כבר סופר את הנופלים, נער אחר נער, אחר נער * והם, צבא-לא- צבא, מותירים עקבות דם, עקבות מוות, לילה אחר לילה, יום אחר יום * ושורה דקה עומדת על הגשר לאיסודוד, היא אשדוד, וגבה אל התהום * ושם הדרך לתל אביב, אבל שם הם גם אמרו: "עד הלום!"

... אל ימי תש"ח של "גבעתי" חברו יחדיו דורות חדשים * והמה ברוח ההיא, אך גם ברכב ובפרשים * והמה חורתיים את הפרקים שלהט, עזי לב, נאמנים נחושים * והמה, כאן, במצודת-יואב זז, מצודת האויבים העקשים * ובין כל מערכות הקרב וההקרבה, הם את השלום הנכסף מבקשים * כמו אז, ב-48, כמו היום, בשנות התשעים * והם יודעים כי הדרך פתלתלה והם יודעים מארבים ושדות מוקשים * אך הם יודעים כי על "ותשקוט הארץ" חיים ונופלים אנשים * והם יודעים כי היום יבוא וקרב יום, יום חגים ויום מועדים - * - ואת זאת שרים הקירות האלה; ולוחמי "גבעתי" – עדים".

לאחר המלחמה

לאחר תום הקרבות הוקם במקום בסיס צה"ל שהיה בשימוש פעיל עד לשנת 1982, ושמה של המצודה שונה ל"מצודת יואב". בשנת 1983 הוחלט להקים את חטיבת גבעתי מחדש, ולהשתמש במבני המצודה כאתר מורשת וזיכרון לחטיבה. במקום מתקיימים טקסי ההשבעה של חיילי חטיבת גבעתי החדשה, אירועים הקשורים בחיל ועוד. כמו כן ניתן לראות את פתח החדירה מניסיון הפריצה השמיני של הלוחמים הישראלים משנת 1948, מיצגים רבים מהתקופה, מגדל התצפית המחורר מקליעים ואף תצוגת רכבים משורינים וכלי נשק. בקומה השנייה של המבנה נמצא מיצג המספר על חיילי סיירת שקד שהיו חלק בלתי נפרד מהלוחמים בדרום הארץ.

קרבות חוליקאת, זהב שחור, וה-300

באזור "חוליקאת" (בין צומת גבעתי לשדרות) התחוללו שלושה סיבובי קרבות – שני הראשונים של חטיבת הנגב, והשלישי, האחרון, של גבעתי. בתום הקרבות נפלו כל מוצבי האויב בידנו, כיתור הנגב נפרץ, ואף מצבור של נפט נתגלה במקום.

חוליקאת היה כפר מוסלמי ומשמעות שמו ומוצאו אינם ידועים. לפי מפקד שערכו הבריטים ב"פלשתינה-א"י", בשנת 1931 היו בישוב 61 בתים, בהם חיו 285 תושבים. באזור חוליקאת הוקמו מוצבי חוליקאת, הידועים בשם "משלטי חוליקאת" של תש"ח/תש"ט. משלטים אלו היוו מערך של גבעות כורכר עירומות וחשופות ששלטו על סביבותיהן.

חיל המשלוח המצרי שפלש לארץ במלחמת העצמאות נפרש בשני צירים – חטיבה על כל ציר. ציר האורך ממג'דל (כיום אשקלון) לאשדוד וציר הרוחב – ממג'דל לפלוג'ה (צומת פלוגות הסמוך לקריית גת). פריסה זו גרמה לניתוק הנגב, שנאלץ להסתמך על חיל האוויר בכול המובנים: תעבורה, לוחמים, מזון, ציוד, נשק, תחמושת, פצועים, מבקרים ואף חופשות. מבצע "יואב" במלחמת העצמאות נועד לחדש את הקשר ולחבר את הנגב למרכז הארץ. הוחלט על מאמץ כפול – גבעתי מצפון וחטיבת הנגב מדרום. גבעתי – תכבוש את מוצבי הצומת (היום צומת גבעתי בין אשקלון לקריית גת) וחטיבת הנגב את משלטי חוליקאת.

הניסיון הראשון של חטיבת פלמ"ח-נגב לכבוש את מוצבי חוליקאת נערך בליל ה-9/8 ביולי 1948. ניסיון הכיבוש נכשל. ריטואל, שלצערו שוב חזר על עצמו: בקושי נוצר מגע, לוחמים רבים נפגעו, השחר עלה, והכוחות נסוגו.

ב-18 ביולי 1948 חזר והטיל המטכ"ל על חטיבת הנגב לכבוש את מוצבי חוליקאת וכאוכבה (כיום כוכב מיכאל) במסגרת מבצע "מוות לפולש". הכוח הורכב מפלוגת חי"ר מגדוד 7, שתי מחלקות מרחביות של אנשי היישובים מגדוד 2 ופלוגת ג'יפים מגדוד 9. המפקדים לא הכירו זה את זה ולא לחמו יחד עד אז, וחלק ניכר מהמחלקות היה מורכב מלוחמים שנאספו ממקומות שונים מיישובי הנגב וקובצו אך באותו היום. כמו כן, לא היה בנמצא מידע אודות המוצבים והכוחות הנמצאים בהם. רבים חשו כי סיכויי ההצלחה קטנים ביותר. פלוגת החי"ר הייתה אמורה לתקוף את המוצב המצרי, כאשר הג'יפים מהווים בסיס-אש. המפקדים ידעו כי הם יוצאים לכבוש מוצב אחד, גבעה 131.2, צפונית-מזרחית לבריר (כיום קיבוץ "ברור חיל"), בלא לדעת אם הוא מגודר או גם ממוקש.

בליל ה-19/18 ביולי 1948 יצאה הפעולה לדרך. לוחמי החי"ר הוסעו לברור חיל ומשם החלו לנוע צפונה בתנועה רגלית. בשלב מסוים הבחינו המצרים בכוח הישראלי והחלו לירות לעברו אש ארטילרית ממרגמות 81 מ"מ. הפגזים נפלו במרכז הכוח המתקדם, פגעו בלוחמים רבים, ושיתקו את היתר. בנוסף החלו המצרים לירות לעבר הכוח במקלעים, וגם הם גרמו לנפגעים רבים. למרות זאת התארגן הכוח והלוחמים הסתערו על המוצב. בתוך דקות ספורות מצאו את עצמם בתוך המוצב, בלא שנתקלו בדרכם בגדרות או במוקשים, ושם גילו כי רוב המצרים ברחו.

כאשר הפציע השחר התבררה הטעות. המוצב העיקרי של המצרים לא נכבש, והיה ממוקם מעבר לכביש, במרחק של כ-50 מטר. בזמן זה החלו להופיע המשוריינים (המצריים), אם למישהו היה ספק בכך). המפקד בפועל, סולל כהן, דיווח על כך לקצין בעמדת הפיקוד בברור חיל וקיבל אישור לסגת. בעת שכוח הג'יפים החל להתארגן לנסיגה, הופיעו מולו המשוריינים וירו לעברו. כשנסוגו הג'יפים, הבחינו בדרכם בפצועים מפלוגת החי"ר, ולנגד עיניהם חוסלו כמה מהם בידי המצרים. רק כעבור זמן רב הצליח בחור בשם יונה קסלר לחלץ שבעה פצועים, אותם העמיס על קומנדקו. כשהתפקדו האנשים נתגלה כי 23 מהם נעדרים. מחלקתו של סולל יצאה לשטח לחפשם, אך איש לא נמצא.

ההפוגה השנייה נכנסה לתוקף

ההפוגה השנייה ארכה שלושה חודשים ובסיומה התחדשו הקרבות. מוצבי הצומת, כולל כאוכבה, נכבשו על-ידי חטיבת גבעתי. בליל ה-18/17 באוקטובר 1948, במסגרת מבצע "יואב", שוב נכשל ניסיון כיבוש של המוצב הדרומי במערך משלטי חוליקאת (גבעה 131.2).

הפעם נשלח למשימה הגדוד ה-1 של חטיבת פלמ"ח-נגב בפיקודו של אסף שמחוני, ולרשותו הועמדה פלוגה אחת בלבד. ושוב, השחר האיר והלוחמים נאלצו לסגת. מטבע הדברים, כל התקפותיה של חטיבת הנגב היו מדרום. לעומתה, ובמקביל, תקפה חטיבת גבעתי את המערך המצרי מצפון, וכך מצפון נפתחה הרעה למצרים. מוצבי הצומת וכאוכבה כבר נפלו לידינו, ורק מוצבי חוליקאת נשארו כמכשול אחרון בדרך לחיבור מחדש עם הנגב ולניתוק הצבא המצרי.

יומיים לאחר מכן, בבוקר ה-19 באוקטובר, קיבל גדוד 52 של גבעתי פקודה ישירה מיגאל אלון, מפקד החזית. הוא פקד על יעקב פרולוב, המג"ד, כי יש לכבוש את משלטי חוליקאת בכל מחיר. המג"ד היה

ער להדגשה. חייבים לפרוץ את הדרך לנגב ולסגור על המצרים – גם וגם. עד לכיבוש מוצבי הצומת ובעות 100 ו-113 ישיבה בחוליקאת רק פלוגה סעודית מתוגברת, וחטיבת הנגב הייתה בפעילות אחרת. לאחר כיבוש משלטי הצומת נערכו המצרים מחדש ותגברו את הכוחות במתחם חוליקאת.

הניסיון השלישי יצא לדרך בליל 20/19 באוקטובר במסגרת "מבצע יואב". בתקיפה השתתפו כוחות גבעתי – גדוד 52 בסיוע גדוד 54 של צ'רה (צבי צור) ונשק ארטילרי. הקרבות הקשים והמרים התחוללו במשך כל הלילה, וכללו הרוגים ופצועים, אולם מוצב אחר מוצב נפלו בידי כוחות גבעתי, כאשר את המוצב האחרון כבשה פלוגה א' מגדוד 52, בפיקוד שלמה (צ'יץ) להט. השחר האיר והפעם הביא עמו בשורה טובה – **כל שרשרת המוצבים נכבשה**. אף מוצב לא נשכח, כולל אלו שצצו לפתע באישון הלילה.

משנכבשה גבעה 131.2 ע"י לוחמי "גבעתי", נמצאו בה גופותיהם של הרוגי חטיבת הנגב טמונות בקבר-אחים.

המצרים שחמקו לא שבו עוד לתקוף התקפת-נגד, והמג"ד המצרי נעלם במשך הלילה. השמועה אמרה כי נסע למג'דל להביא תגבורת.

כך תיאר את הקרב אבא קובנר, קצין החינוך של החטיבה (בהזדמנות ארוחב על יהודי ניצול שואה זה, ועל מערכת היחסים שלו עם שמעון אבידן, מפקד חטיבת גבעתי):

"גבע / המטה הקרבי / מוות לפולשים.

דף קרבי – אור ליום 20.10.1948 / דרך הנגב נפתחה לרווחה!

חוליקאת על כל משלטיה – בידינו. חוליקאת, אשר עמדה בפני שורת התקפות, התבססה על חגורת משלטים-מבצרים משני עברי הכביש הראשי. שני הצדדים ידעו את ערכו של המקום: לגבי הפולש – לולאת חנק. לגבינו – חיי הנגב היו תלויים פה מנגד.

אכזרי מאין כמוהו היה הקרב. קרב כידונים. קרב גרון אל גרון – רבים מלוחמינו פצועים מנשיכת שיניהם! משלטים עברו מיד ליד. שבע שעות רצופות התחולל הקרב. חיל-הרגלים שלנו לא נרתע מפני כל קרבן. כבש עמדה אחר עמדה, הדף התקפות-נגד של האויב, הרס את מבצריהם, עד אם הפך כל חי לאויב לרץ, והרץ ברוצו – נהפך למת!

וצדיק הכידון ומותר הדם, כי חזיון הגמול אומר: נקם, נקם, נקם! נסתיים הקרב הגדול על הדרך לנגב. קם ציר עברי חדש – ג'וליס-בריר ופרשת הדרכים בו, שטח עברי פנימי!

תהילה לכם, כובשי "113" ומשלטי צומת הדרכים, תהילה לכם, כובשי כאוכבה ובית-תימא, תהילה לכם כובשי חוליקאת ומשלטיה: **"הבוקעים" יהא מעתה שמכם בלוחמים!** אשר זכו להדק את לולאת החנק הזאת – יזכו במהרה לסגור את צוואר פולשים את העניבה הגדולה! כי גדול ליל נקמות!"

משהושלמה המשימה – כיבוש מוצבי חוליקאת – נותק הכוח המצרי ממג'דל והפך למכותר. המערך המצרי החל להתמוטט ונוצר "כיס פלוגה", בו מפקד שלימים יהפוך למנהיג מצרים – גמאל עבד אל נאצר.

ב-23 בספטמבר 1955, פחות משש שנים מתום הכיבוש, פרץ בחוליקאת, מעומק של יותר מ-1,500 מטר, הזהב השחור. ימים חדשים הביאו זמירות חדשות. שלמה ויספיש פצח בשיר: **"במחול צאו, צאינה / מני דן ועד אילת / ובקול קראו, קראינה / נפט זורם בחוליקאת! / נפט, נפט, נפט / נפט זורם בחוליקאת!"**

האנדרטה לזכר חללי נדוד 54 של חטיבת גבעתי בחוליקאת

על אנדרטת הזיכרון לחללי חטיבת "גבעתי" שנפלו בקרבות חקוק: **"ההלך, ברדתך לנגב זכור אותנו"**. כמו כן חקוקים באנדרטה שמותיהם של 63 לוחמים שנפלו בקרבות. מבחינת מורשת הגדוד הייתה אנדרטה זו בעלת חשיבות מיוחדת, כיוון שהיה זה **"המבצע האחרון בו השתתף הגדוד בחזית הדרום, ואשר כתוצאה מהניצחון הזה הוכה מכה ניצחת הצבא המצרי"**.

"ההלך - ברדתך לנגב זכור אותנו"

נוסח כתובת ההקדשה שהוצמד לאנדרטה הוצע על ידי אבא קובנר, על פי הדגם של הכתובת שנחקקה לזכר הלוחמים הספרטנים שנפלו ב-480 לפנה"ס בקרב תרמופילי כנגד הצבא הפרסי. זהו הקרב שעליו מבוסס הסרט **"300"**. כתובת ההקדשה הייתה אפוא "תרגום" של טקסט הנצחה קדום ומרכזי בהיסטוריה של תרבות ההנצחה ההרואית.

קרב תרמופילאי היה קרב שנערך במיצר היבשתי תרמופילאי שבמרכז יוון בשנת 480 לפנה"ס. הקרב נערך בין צבא בן 7,000 לוחמים בלבד מן הברית ההלנית (היוונית), בראשות לאונידס מלך ספרטה, לבין צבא האימפריה הפרסית שמנה בין 250,000 ל-360,000 לוחמים, שפלש ליוון בשנה זו. היוונים הצליחו להדוף במשך שבעה ימים את התקפות הפרסים במעבר הצר, עד אשר אחד מן היוונים בני המקום גילה לצבא הפרסי דרך בהרים שאפשרה לאגף את הצבא היווני ולהביסו. **לאונידס ו-300 לוחמים ספרטנים נשארו ללחום בפרסים עד המוות**. הקרב, ועמידתם של הלוחמים הספרטנים מול כוח רב מהם, הפכו למופת של אומץ לב שמלווה מאז את תרבות המערב.

לאחר הדיפת הפרסים מיוון, הוצבה במקום הקרב אנדרטה המנציחה את זכר הלוחמים שנפלו בקרב. על האנדרטה נחרטו המילים המרגשות: **"הו עובר אורח, הודע נא לקדימונים כי כאן אנו שוכבים, נאמנים לחוקיהם"**.

גבעה 69 – ג'ובניקים וגיבורים

הגבעה נמצאת במישור החוף הדרומי, ממזרח לכביש החוף בין איסדוד (אשדוד) למגדל (אשקלון). על הגבעה, שהינה חלק משרשרת גבעות הכורכר שממזרח לרצועת החולות שלחוף הים, ושגובהה 69 מטר מעל פני הים, הקימו הבריטים שלושה מגדלי מים ששימשו מחנה צבאי בריטי סמוך. הגבעה נתפסה ארעית פעמיים בידי פלוגה מגדוד 53 (בליל 1-2 ביוני 1948 ובליל 2-3 ביוני), וזאת על מנת לפרוס ממנה מארב על הכביש במסגרת המאמץ לבלום את התקדמות הטור המצרי לתל-אביב (מבצע "פלשת").

עם הגעת המצרים לאשדוד, גדוד 53 מקבל הוראה לתפוס את הגבעה לשם יצירת נקודת קשר לניצנים הנצורה, ולשם חסימת הכביש.

בליל ה-10-9 ביוני, יומיים לאחר נפילת ניצנים, הוצא גדוד 53 לתקיפת הכוח המצרי בניצנים, ובמקומו הוכנס גדוד 51. גדוד 53 הכיר את המקום היטב והתבצר בו, לעומת גדוד 51 שהגיע בלילה ורק החל להתאקלם במקום. בגבעה שהו בצפיפות רבה 100 חיילים. באותו הלילה כוח מגדוד 52 מגיע וכובש את ניצנים. בהתקפת הנגד של המצרים הגדוד בורח לגבעה 69, והמצרים בעקבותיו.

גדוד 52 הגיע לגבעה 69 וחלף על פניה. המצרים, בשילוב חיל רגלים, שריון, תותחנים ומטוסים, נתקלים בגדוד 51 ששהה במקום. הכוח המצרי עולה בהסתערות על הגבעה בשילוב רגלים, משוריינים, טנקים, ארטילריה, ואף התקפה אווירית, וגורם לפציעות ואבדות בקרב אנשי הגדוד. המ"פ במקום מאבד שליטה וניתנת פקודת נסיגה, אולם הפקודה לא הגיעה לכל החיילים – חלקם ברחו וחלקם נשארו. הנסיגה לא הייתה מסודרת וחיילים נדרסו בשרשראות המצרים:

"בשעה 13:15 נתתי את פקודת הנסיגה. שיקולי לפקודת הנסיגה היו: טנק של האויב היה על הגדר, וחיל-הרגלים אחריו; האויב הקיף אותנו ואיים בסגירת הדרך לנסיגה; מספר רב של כלי-נשק התקלקל; היה מספר רב של פצועים ועשרה הרוגים, הרבה מהם – אנשי הפיקוד.

דרך הנסיגה הוסברה לפני היציאה – הפקודה ציינה שעל מחלקה 1 לפרוץ דרך ויתר המחלקות אחריה. כן צוין שיש להוציא את הפצועים מהמקום. הפקודה הועברה ע"י רץ, שצריך היה להגיע למחלקות 2 ו-3, אולם הרץ נהרג בדרכו. הסדר המדויק של נסיגת המחלקות לא צוין בפקודה, ועל כן לא היה סדר בשעת הנסיגה מהגבעה. נוסף לכך לא ידעו הלוחמים את מקום התעלה שהייתה בלתי

ממוקשת ושהייתה הדרך היחידה לנסיגה מהמקום. אי-הסדרים בשעת הנסיגה היה בלתי נמנע, כיון שלא יכולתי להשתלט על כל הפלוגה, מאחר שהייתי אותה שעה מפקד יחידי במקום."

במקום נהרגו 19 לוחמים – מהם 3 בקרב ו-16 תוך נסיגה. הגבעה נפלה לידי המצרים שהחזיקו בה עד פינויים מאזור הנגב במבצע יואב. מאז אותו אירוע קיבל גדוד 51 אות קין ולא הוטלו עליו משימות רבות, וכך יצא שמו בתור "הגדוד הג'ובניק של חטיבת גבעתי". במשך ארבעה חודשים לא ביצע הגדוד כל פעילות קרבית.

מפקד החטיבה שמעון אבידן מוציא פקודה למחרת "למן היום והלאה ייחשב כל אדם אשר בורח בעת הסתערות אויב לבוגד במולדת, וכל חייל יהיה רשאי לירות בו בו-במקום".

ההשראה לפקודה זו באה מהסיפור של אלכסנדר בק, "אנשי פאנפילוב", המתאר את הקרב על מוסקבה באוקטובר נובמבר 1941. מפקד בשם פאנפילוב מתאר בקרב זה כיצד מ"מ שנסוג מהקרב פוגש במג"ד שאמר "כל עוד הלשון זזה (ממשיכים)".

על גבעה 69 / אורי אבנרי (1990), בשדות פלשת.

על גבעה ששים-ותשע	על גבעה ששים-ותשע
עומדים שלושה מגדלים.	וכדור של עופרת בלב.
סביבם סער-קרב השתלח,	על גבעה ששים-ותשע
סביבם לחמו חיילים.	הקרב התחולל ונדם.
על גבעה ששים-ותשע	על קברו של חיל בן-אלמוות
חיל אלמוני שוכב.	גדל צמח-בר אדמדם.

בפרספקטיבה של 56 שנים כתב היסטוריון ערבי: "ההתקפה היהודית הייתה נקודת מפנה... הפיקוד המצרי נאלץ לשנות את תכניתו: תחת להמשיך לרדוף אחרי הכנופיות הציוניות, החליט להגביל את עצמו לניתוק הנגב מיתר חלקי הארץ. כל מחשבה על התקדמות לעבר תל-אביב נזנחה לחלוטין".

משטרת בית דראס – "יקום פורקן מן שמיא"

(לא הייתי מוסיף קטע זה למאמר אלמלא היה קשור הן לטיסה והן לאושיה בתחום) בית דראס הינו כפר ערבי קטן ליד הישוב באר טוביה, הנמצא בשוליים הדרומיים של ההתיישבות

היהודית דאז. מבנה המשטרה במקום היה שייך למשטרת רוכבים – לרוב תשעה רוכבים שגרו במשטרה, בנוסף לאורווה צמודה למבנה (בדומה למשטרת נהלל).

ב-31.3.48 התיישב במקום חפ"ק קטן וממודר בפקודו של **אהרון רמז**, לימים מפקד חיל האוויר, ובנו של דוד רמז, שהיה ממנהיגי היישוב ומזכ"ל ההסתדרות. בנו, גדעון רמז, היה למעלה מעשרים שנה ראש דסק החוץ בקול ישראל (בחבורת הממ"גים ישנה בחורה שלה גם קשר משפחתי הדוק לאהרון. אם תרצה היא מוזמנת להיחשף ואולי אף לספר לנו מספר אנקדוטות מבית).

בתקופה זו מתחילות עסקאות רכישת נשק מכל הבא ליד עם צ'כיה, שבראשה עומד הנשיא מסריק. הנשק מגיע ברכבת אווירית לתל נוף, במבצע "בלק בן ציפור". במבצע השתתפו גדוד 53 של חטיבת "גבעתי" עליו הוטל התפקיד לאבטחת שדה התעופה, אנשי שרות האוויר בפקוד אהרון רמז שתפקידם להאיר המסלול בעזרת גנראטור, ואנשי חימוש לפריקת המשלוח ותדלוק המטוס. הפעולה ארכה 80 דקות, ובה ממנו 200 רובים המכונים רובים צ'כיים, שלמעשה היו רובי מאוזר גרמניים מעוטרי צלבי קרס שעברו "גיור".

נחיתת המטוס לווהה בסיסמת קשר בעלת משחק מילים – "יקום פורקן" ותשובת המטוס "מן שמיא".

29.10.56 – מבצע "קדש". 6 מטוסי מוסטאנג ממריאים מתל נוף עם 11 ומשקלות כדי לחתוך את קווי הטלפון של המצרים. האימונים נעשו כאן, בבית דראס, אולם בזמן אמת התכנון כושל והמשימה בוצעה ע"י חיתוך הקווים באמצעות הפרופלור.

25.5.48 – תקיפה ראשונה של מטוסי קרב לבלימת חיל המשלוח המצרי בציר החוף, ליד גשר עד הלום באשדוד (איסדוד על קרב זה ניתן [לקרא כאן](#)). הסתערות גדוד 54 של גבעתי על הגשר נכשלה והגדוד ספג אבדות רבות. ארבעה מטוסים, שהיוו את טייסת הקרב הראשונה של מטוסי המסרשמיט תוצרת צ'כיה, ממריאים מתל נוף ובהם: עזר וייצמן, מודי אלון, לו לנארט ולאונרד (אדי) כהן. הפצצות לא התפוצצו בשל מרעומים פגומים, והמבצע נכשל. בנוסף לכך נפגע מטוסו של אדי כהן. הוא ניסה להנחיתו במסלול של בית דראס, אולם התרסק בשדה מוקשים ליד באר טוביה. בשל המיקום הבעייתי, זמן רב לא ניתן היה להגיע לתא הטייס. אדי כהן נעדר עד היום, והוא הנעדר הראשון. אחד ממכונאי המטוסים היה בני פלד, לימים מפקד חה"א, אשר חזה במתרחש, ולאחר הפעולה הגיש בקשה לצאת לקורס טייס.

תודות:

לאורי הרטמן על העריכה.

לאבי ורטהיים הטייס.

עד הפעם הבאה - נתראה!!!

אבי הרטמן

קישור לסרטון: [לחץ כאן](#)

להורדת המסלול בפורמט Google Earth: [לחץ כאן](#)

להורדת המסלול בפורמט עמוד ענן: [לחץ כאן](#)

להורדת המסלול בפורמט gpx: [לחץ כאן](#)

למזג אויר במנחת: [לחץ כאן](#)

למפת Google Maps: [לחץ כאן](#)